

BO'LAJAK TARIX O'QITUVCHILARINING KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHDA INTEGRATIV METODIK TIZIMNI TATBIQ ETISHNING ILMIY-METODIK ASOSLARI VA BOSQICHLARI

Boboyorov Shuhratjon Suvonqulovich

O'zbekiston milliy pedagogika universiteti mustaqil izlanuvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20699499>

Annotatsiya: Mazkur maqolada bo'lajak tarix o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirishda integrativ yondashuvga asoslangan metodik tizimni amalga oshirish bosqichlarining ilmiy-nazariy va metodik asoslari yoritilgan. Maqolada kasbiy kompetentlikning motivatsion-qadriyatli, kognitiv, operatsion-faoliyatli hamda refleksiv komponentlarini rivojlantirishga qaratilgan integrativ metodik tizimning mazmuni ochib berilgan. Metodik tizimni amalga oshirishning diagnostik-tahliliy, loyihalash-konstruktiv, amaliy-texnologik, refleksiv-korreksion va baholash-natijaviy bosqichlari tavsiflanib, ularning o'zaro uzviy bog'liqligi hamda bo'lajak tarix o'qituvchilarining kasbiy tayyorgarligini takomillashtirishdagi ahamiyati asoslangan. Shuningdek, integrativ yondashuvning fanlararo aloqalarni kuchaytirish, nazariya va amaliyot uyg'unligini ta'minlash, innovatsion pedagogik texnologiyalarni samarali qo'llash hamda talabalarning kasbiy kompetentligini kompleks rivojlantirishdagi imkoniyatlari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: integrativ yondashuv, kasbiy kompetentlik, bo'lajak tarix o'qituvchisi, metodik tizim, fanlararo integratsiya, pedagogik texnologiyalar, refleksiya, kasbiy tayyorgarlik, kompetensiyaviy yondashuv, ta'lim sifati.

Kirish. Bugungi kunda ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, pedagog kadrlar tayyorlash sifatini oshirish hamda raqobatbardosh mutaxassislarni shakllantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak tarix o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirish masalasi ham zamonaviy ta'limning muhim vazifalaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Chunki tarix fani o'qituvchisi nafaqat tarixiy bilimlarni yetkazuvchi mutaxassis, balki yosh avlodda tarixiy tafakkur, fuqarolik pozitsiyasi, milliy o'zlikni anglash, vatanparvarlik va umuminsoniy qadriyatlarni shakllantiruvchi pedagog sifatida ham muhim o'rin tutadi.

Ta'limning kompetensiyaviy modelga o'tishi natijasida pedagogning kasbiy tayyorgarligiga qo'yiladigan talablar ham tubdan o'zgarmoqda. Endilikda tarix o'qituvchisi tarixiy faktlarni bilish bilan cheklanib qolmasdan, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish, innovatsion metodlarni qo'llash, mustaqil tadqiqot olib borish, ta'lim jarayonini loyihalash va refleksiv faoliyatni tashkil etish kompetensiyalariga ham ega bo'lishi zarur. Mazkur talablar bo'lajak tarix o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirishda integrativ yondashuvdan foydalanishni taqozo etadi.

Integrativ yondashuv turli fanlar, bilimlar, metodlar va texnologiyalarni yagona maqsad yo'lida birlashtirishga xizmat qiladi. Ushbu yondashuv asosida tashkil etilgan metodik tizim bo'lajak tarix o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini kompleks rivojlantirish, nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan uyg'unlashtirish va ta'lim sifatini oshirish imkonini beradi.

Integrativ yondashuvning ilmiy-nazariy mohiyati

Integratsiya tushunchasi lotincha "integratio" so'zidan olingan bo'lib, "tiklash", "birlashtirish", "yaxlitlash" ma'nolarini anglatadi. Pedagogikada integratsiya turli bilimlar, o'quv fanlari, metodlar va faoliyat turlarining o'zaro bog'lanishi hamda uyg'unlashuvi sifatida talqin etiladi.

Integrativ yondashuvning asosiy vazifasi bo'lajak mutaxassis shaxsida yaxlit kasbiy dunyoqarashni shakllantirishdan iboratdir. Mazkur yondashuv asosida tarix fani pedagogika, psixologiya, axborot texnologiyalari, sotsiologiya, madaniyatshunoslik va boshqa fanlar bilan o'zaro bog'liqlikda o'rganiladi. Natijada talabalar tarixiy hodisalarni turli nuqtayi nazardan tahlil qilish, sabab-oqibat bog'liqliklarini aniqlash va kasbiy faoliyatda kompleks yondashuvni qo'llash imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Integrativ yondashuvning metodologik asosini tizimli, kompetensiyaviy, faoliyatli, akmeologik, shaxsga yo'naltirilgan va reflektiv yondashuvlar tashkil etadi. Ushbu yondashuvlarning uyg'unligi bo'lajak tarix o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirishning samarali mexanizmlarini yaratishga imkon beradi.

Bo'lajak tarix o'qituvchilarining kasbiy kompetentligi tarkibi

Kasbiy kompetentlik pedagogning kasbiy faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshirishiga imkon beruvchi bilimlar, ko'nikmalar, malakalar, tajribalar va shaxsiy sifatlar majmuasi hisoblanadi. Tarix o'qituvchisining kasbiy kompetentligi murakkab integrativ tuzilma bo'lib, bir necha komponentlardan tashkil topadi.

Motivatsion-qadriyatli komponent bo'lajak pedagogning kasbga bo'lgan qiziqishi, pedagogik faoliyatga ijobiy munosabati, kasbiy o'sishga intilishi va tarix fanining ijtimoiy ahamiyatini anglashini ifodalaydi. Mazkur komponent talabaning kasbiy shakllanishida asosiy harakatlantiruvchi omil hisoblanadi.

Kognitiv komponent tarix, pedagogika, psixologiya, metodika va axborot texnologiyalariga oid nazariy bilimlarni qamrab oladi. Talaba tarixiy jarayonlarning mazmun-mohiyatini chuqur bilishi, tarixiy manbalarni tahlil qila olishi va zamonaviy ta'lim texnologiyalarini o'zlashtirishi zarur.

Operatsion-faoliyatli komponent pedagogik faoliyatni tashkil etish, darslarni loyihalash, interfaol metodlarni qo'llash, tarixiy materiallarni tahlil qilish va ta'lim jarayonini boshqarish ko'nikmalarini o'z ichiga oladi.

Refleksiv-baholash komponenti esa pedagogning o'z faoliyatini tahlil qilish, yutuq va kamchiliklarini aniqlash, o'z ustida ishlash va kasbiy rivojlanishni rejalashtirish qobiliyatlarini ifodalaydi.

Metodik tizimni amalga oshirish bosqichlari. Bo'lajak tarix o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirishga qaratilgan metodik tizimni samarali amalga oshirish bir necha izchil bosqichlarda tashkil etiladi.

Diagnostic-tahliliy bosqich

Metodik tizimning dastlabki bosqichi diagnostik-tahliliy bosqich hisoblanadi. Ushbu bosqichda talabalar kasbiy kompetentligining mavjud holati o'rganiladi, ularning ehtiyojlari, qiziqishlari va kasbiy rivojlanish darajasi aniqlanadi.

Diagnostika jarayonida anketa, test, suhbat, kuzatish va ekspert baholash metodlaridan foydalaniladi. Olingan natijalar asosida talabalar kompetentligining boshlang'ich darajasi aniqlanib, metodik tizimni loyihalash uchun zarur ma'lumotlar to'planadi.

Mazkur bosqichning asosiy vazifasi ta'lim jarayonidagi mavjud muammolarni aniqlash va kasbiy kompetentlikni rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlarini belgilashdan iboratdir. Diagnostika natijalari keyingi bosqichlarni samarali tashkil etish uchun metodologik asos vazifasini bajaradi.

Loyihalash-konstruktiv bosqich. Diagnostik tahlil natijalariga tayangan holda metodik tizimning loyihasi ishlab chiqiladi. Ushbu bosqichda metodik tizimning maqsadi, vazifalari, tamoyillari, mazmuni, metodlari, shakllari va vositalari aniqlashtiriladi. Ta'lim mazmunini integratsiyalash jarayonida tarix fanining pedagogika, psixologiya, axborot texnologiyalari va metodika fanlari bilan o'zaro bog'liqligi ta'minlanadi. Talabalarning kasbiy faoliyatga tayyorgarligini rivojlantirishga xizmat qiluvchi maxsus topshiriqlar, loyiha ishlari, tarixiy tadqiqotlar va amaliy mashg'ulotlar ishlab chiqiladi. Loyihalash bosqichida ta'lim natijalari, baholash mezonlari va indikatorlari ham belgilanadi. Bu esa metodik tizim samaradorligini nazorat qilish imkonini beradi.

Amaliy-texnologik bosqich. Metodik tizimning markaziy bosqichi amaliy-texnologik bosqich hisoblanadi. Aynan ushbu bosqichda ishlab chiqilgan metodik model amaliyotga tatbiq etiladi. Ta'lim oluvchilar tomonidan axborotni faol o'zlashtirish, tahlil qilish va amaliy faoliyatda qo'llashga yo'naltirilgan bo'lib, unda interfaol metodlar, muammoli vaziyatlar, loyiha faoliyati, veb-kvestlar hamda tarixiy simulyatsiyalar vositasida kasbiy bilim va kompetensiyalarni rivojlantirish ta'minlanadi. Ta'lim jarayonida interfaol metodlar, muammoli ta'lim texnologiyalari, loyiha faoliyati, veb-kvestlar, tarixiy simulyatsiyalar, debatlar, keys-stadilar va raqamli platformalardan keng foydalaniladi. Talabalar mustaqil ravishda tarixiy manbalarni tahlil qiladi, tadqiqot olib boradi va pedagogik vaziyatlarni hal qilish bo'yicha amaliy tajriba orttiradi. Tarixiy simulyatsiyalar orqali talabalar muayyan tarixiy davr yoki voqealarni modellashtirish asosida o'rganadilar. Veb-kvestlar esa axborotlarni izlash, saralash va tahlil qilish kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Loyiha faoliyati talabalarda tadqiqotchilik kompetentligini shakllantiradi.

Shuningdek, pedagogik amaliyot davomida talabalar nazariy bilimlarni real ta'lim muhitida qo'llash imkoniyatiga ega bo'ladilar. Natijada kasbiy kompetentlikning barcha komponentlari kompleks ravishda rivojlanadi.

Refleksiv-korreksion bosqich. Ta'lim jarayonida erishilgan natijalarni muntazam tahlil qilish va baholab borish refleksiv-korreksion bosqichning asosiy mazmunini tashkil etadi. Talabalar o'z faoliyatlarini tahlil qilish, o'zaro baholash va o'z-o'zini baholash orqali refleksiv ko'nikmalarni rivojlantiradilar. Pedagoglar tomonidan monitoring olib borilib, aniqlangan kamchiliklar yuzasidan tegishli tuzatishlar kiritiladi. Mazkur bosqich metodik tizimning moslashuvchanligini ta'minlaydi hamda ta'lim jarayonini takomillashtirish imkonini beradi. Refleksiya bo'lajak tarix o'qituvchilarida kasbiy o'zini rivojlantirish ehtiyojini shakllantiradi.

Baholash-natijaviy bosqich

Metodik tizimning yakuniy bosqichi baholash-natijaviy bosqich hisoblanadi. Ushbu bosqichda metodik tizimning umumiy samaradorligi aniqlanadi. Kasbiy kompetentlikning rivojlanish darajasi motivatsion-qadriyatli, kognitiv, operatsion-faoliyatli va refleksiv mezonlar asosida baholanadi. Olingan natijalar statistik tahlil qilinib, eksperimental va nazorat guruhlari ko'rsatkichlari taqqoslanadi. Baholash natijalari metodik tizimning samaradorligini aniqlash va uni yanada takomillashtirish bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqish imkonini beradi.

Xulosa. Bo'lajak tarix o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirishda integrativ yondashuv muhim ilmiy-metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Integrativ yondashuv asosida ishlab chiqilgan metodik tizim diagnostik-tahliliy, loyihalash-konstruktiv, amaliy-texnologik, refleksiv-korreksion va baholash-natijaviy bosqichlarning uzviy bog'liqligiga asoslanadi. Mazkur bosqichlarning izchil amalga oshirilishi talabalarning kasbiy kompetentligini kompleks

rivojlantirish, ularni zamonaviy pedagogik faoliyatga tayyorlash hamda ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalari integrativ metodik tizimning bo'lajak tarix o'qituvchilarining kasbiy shakllanishida yuqori samaradorlikka ega ekanligini ko'rsatadi. Shu sababli uni oliy pedagogik ta'lim amaliyotiga keng joriy etish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. O'zbekiston Respublikasining 2020 yil 23 sentabrdagi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktabrdagi PF-5847-son Farmoni "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida".
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022–2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi. – Toshkent, 2022.
4. Muslimov N.A. Kasb ta'limi o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirish texnologiyasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2013. – 168 b.
5. Tolipov O'Q., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – Toshkent: Fan, 2006. – 260 b.
6. Ishmuhamedov R.J., Abduqodirov A.A., Pardaev A.X. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent: Iste'dod, 2008. – 180 b.
7. Sayidahmedov N.S. Yangi pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Moliya, 2003. – 172 b.
8. Azizxo'jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: O'qituvchi, 2006. – 192 b.
9. Slastenin V.A., Isaev I.F., Mishchenko A.I. Pedagogika. – Moskva: Shkola-Press, 2002. – 512 s.